

Tomasz Lenkiewicz

"Homo politicus" jako podmiot życia kulturowo-cywilizacyjnego

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 12, 287-294

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tomasz Lenkiewicz*

Homo politicus jako podmiot życia kulturowo-cywilizacyjnego

Wartością polityczną, która odgrywa szczególną rolę w przeobrażeniach w sferze wartości współczesnej Europy, jest *homo politicus* – „człowiek polityczny”. Zauważa się, że termin ten odnosi się do jednostek ludzkich aktywnie zaangażowanych w stosunki i działania polityczne. Podejście jednostki do polityki i aktywnego w niej udziału określa szerszy kontekst: systemowy, historyczny i społeczny, a także rodzaj funkcjonującego systemu politycznego (totalitarny czy demokratyczny). Dla *homo politicus* polityka jest najważniejszym obszarem życia społecznego, sens jej życia osobistego stanowi dążenie do pełnienia ról politycznych (zwłaszcza sprawowania władzy), wykazuje ona wysokie zainteresowanie polityką poparte rozległą wiedzą, a także doświadczeniem politycznym, utożsamia się emocjonalnie bądź racjonalnie z pełnionymi rolami politycznymi, a uczestnictwo w życiu politycznym przynosi jej satysfakcję w aktywności pozazawodowej, bądź jest pozytywnie wartościowaną profesją¹. Wymienia się wielorakość powodów skłaniających ludzi do zajmowania się polityką, wskazując, że współcześnie rozwiązuje ona wszelkie merytoryczne problemy życiowe obywateli, stając się życiową postawą oraz podstawowym warunkiem realizacji jakichkolwiek celów życiowych jednostki, a także zbiorowości ludzkich, implikując zarazem zjawisko lekceważenia wszystkiego co nie jest polityką. Dostrzega się, że jednostki aktywne politycznie odznaczają się

* Dr Tomasz Lenkiewicz, Uniwersytet Gdański, Gdańsk
e-mail: poltl@univ.gda.pl

¹ Por. L. Sobkowiak, *Homo politicus*, [w:] *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1996, s. 119; K. Skarżyńska, *Aktywność i bierność polityczna*, [w:] *Psychologia polityczna*, red. K. Skarżyńska, Poznań 1999, s. 21; L. Sobkowiak, *Homo politicus*, [w:] *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 2004, s. 130.

silnym ego, odpornością na wszystkie przeciwności i niesprzyjające okoliczności społeczno-polityczne, ekonomiczne, towarzyskie – wykazując skłonność do ekspresji – oraz zdolnością realizowania celów i zamierzeń w otaczającej rzeczywistości politycznej. W świetle tak charakteryzowanego *homo politicus*, należy stwierdzić, że jednostki niepewne siebie, nieposiadające wiary we własne zdolności do skutecznego działania, nieśmiałe, zamknięte w sobie, nie są pre-dysponowane do życia politycznego².

Określając stosunek jednostki do polityki, zauważa się, że na aktywność bądź bierność polityczną wywierają wpływ takie zjawiska, jak: zaangażowanie, uczestnictwo, partycypacja i aktywność. Wyodrębnia się sześć podstawowych kategorii aktywności politycznej uwzględniających stopień upolitycznienia i pełniony typ ról:

- przywódcy – jednostki sprawujące formalnie bądź nieformalnie najwyższe funkcje władcze, zdobywające władzę metodami i sposobami legalnymi lub nieakceptowanymi społecznie drogami nielegalnymi, dążące za wszelką cenę do utrzymywania wysokich stanowisk i funkcji w hierarchii władzy; jednostki ideowe i bezideowe, posiadające zdolności organizacyjne, a także ich nieposiadające;
- zawodowi politycy – jednostki wyspecjalizowane w pracy w instytucjach politycznych, która jest ich źródłem utrzymania i głównym zajęciem; zwykle ich praca zawodowa wiąże się z aktywnością polityczną; posiadają wykształcenie specjalistyczne, ale najczęściej są doświadczonymi amatorami działalności politycznej; legitymują się różnym wykształceniem (przedstawiciele nauk humanistycznych, prawnych, ścisłych, artystycznych);
- aktywiści – działacze społeczni, a zwłaszcza polityczni, jednostki zaangażowane w kształtowanie różnych przejawów polityki, aktywnie uczestniczące w stanowieniu pewnych reguł, według których określone zjawiska czy procesy powinny przebiegać, a także w wydawaniu poleceń; często politykę traktują jako hobby; niektóre związały się z polityką przypadkowo, rozpocząły działania na poziomie lokalnym, nie mając ambicji sprawowania władzy; w momencie znalezienia się w tzw. trybach maszyny politycznej, uczestniczą w rozwiązywaniu wyraźnie zdefiniowanych problemów, wcielają w życie określone ideały; szerokość i zasięg aktywności działaczy społecznych są różne;

² Por. J. Wiatr, *Socjologia stosunków politycznych*, Warszawa 1977, s. 384; A. Chodubski, *O wyzwaniach unifikujących i dezintegrujących Europę*, [w:] *Wybrane problemy integracji europejskiej*, red. B. Garbacik, Gdańsk 2005, s. 15; idem, *Jednostka, naród, państwo*, [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin 2006, s.137; J. Potulski, *Socjologia polityki*, Gdańsk 2007, s. 172–188.

- wysoko upolitycznieni obywatele – jednostki skupiające się w organizacjach politycznych, z własnej woli i celowo włączające się w nurt życia politycznego, są kompetentnymi obserwatorami życia politycznego; interesują się nim, wyrażają na jego temat własne opinie; pierwszoplanowe znaczenie przywiązują jednak do działalności profesjonalnej; organizacja polityczna wyznacza ramy ich aktywności politycznej; ich reprezentantami są literaci, intelektualiści oraz przedstawiciele różnych grup inteligencji;
- nisko upolitycznieni obywatele – jednostki niewykazujące zainteresowania sprawowaniem władzy ani funkcji publicznych, ujawniające zdecydowanie negatywny stosunek do polityki; interesują się nią z konieczności kulturowej; nierzadko należą do struktur organizacyjnych, w tym do partii politycznych, nie pełnią w nich jednak żadnych funkcji;
- wyobcowani i apolityczni – jednostki mające negatywny stosunek do świata polityki, nie wykazują zainteresowania nim, uczestniczą w nim na zasadzie konieczności cywilizacyjnej; powoduje to, że nierzadko postrzega się je jako swoisty przedmiot polityki³.

Postawy wobec władzy w aspekcie aktywności politycznej jednostki mogą przybierać charakter autonomiczny bądź instrumentalny. Wynikają z motywów, które skłaniają jednostkę do przybrania określonej postawy i znajdują się w dychotomicznym podziale na motywy egocentryczne (zabawa, panowanie nad innymi, bogactwo, prestiż, sława itp.) lub socjocentryczne (przede wszystkim służba dla społeczeństwa).

Zauważa się występowanie przesłanek psychologicznych warunkujących uczestnictwo w życiu politycznym. Za najbardziej nośne uznaje się:

- siłę osobowości – zaufanie do siebie, poczucie własnej kompetencji i dużych możliwości działania;
- dyspozycyjność – zdolność do czynnego uczestnictwa w zmieniających się sytuacjach politycznych, umiejętność odgrywania nowych ról społecznych i politycznych; nieidentyfikowanie się z wcześniejszym doświadczeniem aktywności politycznej, projekcja tego doświadczenia na inne jednostki;
- wybiórczą identyfikację z osiągnięciami życiowymi – uzyskiwanie sławy, prestiżu, reputacji politycznej jako kontynuację określonych zasług; przy tym nie muszą to być bezpośrednio osiągnięcia jednostki, ale też wiążące się z nią pośrednio; dotyczy to jednostek nieodnoszących zwykle znaczących sukcesów w kontekście całokształtu życia cywilizacyjnego;
- predyspozycje do intelektualnych zainteresowań poznawczych; jednostki o wysokim stopniu aktywności intelektualnej wykazują zwykle

³ Por. K. Skarżyńska, op. cit., s. 22–36; A. Chodubski, *Jednostka, naród...*, op. cit., s. 135–136.

zainteresowanie życiem politycznym; czynnie się w nie włączają oraz osiągają znaczące sukcesy;

- ekstrawertyzm – dotyczy jednostek poszukujących szerokich kontaktów społecznych, związków, nawiązujących zwykle powierzchowne, krótkotrwałe porozumienia, dla których polityka jest swoistą zabawą towarzyską; często nie interesują się rzeczywistymi ideologiami i programami politycznymi;
- ekstremizm – dotyczy jednostek doznających silnych napięć psychicznych, nierzadko osób agresywnych; angażując się w świat polityki, forsują one wąsko pojęte interesy własne, bez respektowania interesów innych grup społecznych, w działaniu są nieustępliwe; są to jednostki o skrajnych poglądach, radykałowie, zwolennicy stosowania skrajnych, ostatecznych środków, aprobują siłowe rozwiązanie problemów politycznych⁴.

Dokonując klasyfikacji osobowości, hierarchię podstawowych potrzeb emocjonalnych ujmuje się na zasadzie ujęcia holistycznego bądź organicznego. Inaczej natomiast dokonuje się stratyfikacji społecznej jednostki w kontekście jej aktywności⁵.

Stwierdza się, że wszystkie dobra czy wartości (np. bogactwo, władza, prestiż, wykształcenie, zdrowie) mają charakter stopniowalny, również jednostka podlega stratyfikacji społecznej pod kątem cywilizacyjnego rozwoju społeczeństwa. W tym przypadku wyróżnia się cztery podstawowe kategorie jednostek w aspekcie form aktywności:

- twórcy – jednostki wytwarzające nowe idee, pomysły, rozwiązania organizacyjne, doskonalący infrastrukturę cywilizacyjną; są to jednostki pomnażające dziedzictwo kulturowe oraz przeobrażające je cywilizacyjnie;
- pracownicy – jednostki, które aktywnością i działalnością życiową nie pomnażają dziedzictwa cywilizacyjnego, a dbają o utrzymanie jego stanu; jest to tzw. średnia społeczność, personel administracyjny,
- nieprodukcyjni – jednostki niemogące same utrzymać się i wymagające opieki, w tym niemowlęta i małe dzieci, chorzy i inwalidzi niezdolni do pracy, osoby w podeszłym wieku itp.,
- dewianci – jednostki, których aktywność życiowa przynosi szkody społeczeństwu; jednostki „utrzymujące się z cudzej krzywdy”, przestępcy,

⁴ Por. A. Chodubski, *Jednostka, naród...*, op. cit., s. 137–138; B. Wojciszke, *Psychologia społeczna*, Warszawa 2015, s. 427–433.

⁵ Por. A. H. Maslow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 1990, s. 116; E. Piechocka-Błaszke, W. Jakubowski, *Człowiek jako jednostka*, [w:] *Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2003, s. 60–63.

wandale⁶.

Homo politicus jako jednostka zaangażowana politycznie, kierująca się w swych działaniach motywami zarówno egocentrycznymi, jak i socjocentrycznymi, realizuje swą aktywność w wielu aspektach życia politycznego. Stwierdza się, że *homo politicus* ujawnia swoją osobowość w takich kategoriach, jak: autorytaryzm, myślenie polityczne, ekstremizm polityczny, konflikty polityczne, zachowania wyborcze oraz przywództwo polityczne. Charakterystyczna jest wielorakość form występowania danej kategorii, w zależności od procesów dziejowych, określonego okresu historycznego, a także struktur organizacyjnych społeczeństwa, cywilizacyjnego statusu prawnego jednostki oraz jej suwerenności⁷. Zauważa się, że status socjoekonomiczny jednostki ma istotny wpływ na jej zaangażowanie i uczestnictwo w życiu politycznym. Pochodzenie, przynależność do określonych warstw społecznych bądź grup etnicznych, wiek, wykształcenie, wzory zachowań i postaw społecznych ukształtowane w najbliższym środowisku to czynniki, które wywierają wpływ na swoistą transformację jednostki w *homo politicus*. Dodatkowo skłonność do angażowania się w politykę implikują sytuacje, w których jednostka:

- ceni potencjalne nagrody;
- uważa, że istotne są alternatywy;
- wierzy, że może wpływać na wyniki;
- jest przekonana, że wyniki nie będą zadowalające, jeśli nie będzie ona skutecznie działać;
- dysponuje przydatną w danej kwestii wiedzą lub umiejętnościami;
- aby działać, musi pokonać mniej przeszkód;
- do uczestnictwa jest mobilizowana przez innych⁸.

Działania i postępowanie jednostki zaangażowanej w politykę mogą przybierać charakter racjonalny bądź irracjonalny. Uwarunkowane jest to wieloma obiektywnymi aspektami ludzkiej osobowości. Pożądane jest, aby *homo politicus* uosabiać osobowość racjonalną, ale rzeczywistość w tym aspekcie jest różnorodna. Najczęściej mówi się, że jednostka postępuje racjonalnie, gdy:

⁶ Por. A. Chodubski, *Jednostka, naród...*, op. cit., s. 138; P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002, s. 336–338.

⁷ Por. K. Korzeniowski, *Autorytaryzm i jego psychopolityczne konsekwencje*, [w:] *Psychologia polityczna*, red. K. Skarżyńska, Poznań 1999, s. 51–69; U. Jakubowska, *Przywództwo polityczne*, [w:] *Psychologia polityczna*, red. K. Skarżyńska, Poznań 1999, s. 73–94; A. Chodubski, *Cywilizacyjne formy przywództwa*, [w:] *Przywództwo polityczne. Teorie i rzeczywistość*, red. L. Rubisz, K. Zuby, Toruń 2005, s. 81–95; idem, *Jednostka, naród...*, s. 139–146.

⁸ Por. S. M. Lipset, *Homo politicus. Społeczne podstawy polityki*, Warszawa 1995, s. 280–287; R. A. Dahl, B. Stinebrickner, *Współczesna analiza polityczna*, Warszawa 2007, s. 171.

- ma samoświadomość, czyli wie, kim jest, do czego dąży, jakie ma zadanie do wykonania, jaki problem chce lub musi rozwiązać, komu i czemu służy, czym różni się od innych;
- jej samookreślenie jest adekwatne do rzeczywistej tożsamości;
- jej ambicje są adekwatne do jej zdolności;
- działa świadomie i celowo;
- działa dalekowzrocznie i planowo;
- dokonuje wyboru celów, uwzględniając wiedzę o własnych potrzebach i interesach; kieruje się trwałymi preferencjami oraz hierarchią wartości;
- dokonuje wyboru środków działania, uwzględniając wiedzę o warunkach realizacji celów;
- potrafi uzasadnić swoje postępowanie, nie obawiając się sprawdzianów i porównań;
- potrafi zrozumieć intencje i odczucia innych;
- reaguje na bodźce sytuacyjne, zachowania innych oraz nieoczekiwane zdarzenia, kontrolując emocje oraz wykorzystując zdolność analizowania sytuacji i przewidywania.

Natomiast postępowanie irracjonalne jednostki ujawnia się, gdy:

- wyznaje ona sprzeczne przekonania wobec głoszonych zasad, a także realizowanych celów;
- jej wiedza zaprzecza jej wierze i pragnieniom, ona zaś nie dostrzega tego dysonansu i dokonuje wyborów sprzecznych z własną wiedzą;
- przejawia niechęć i wykazuje nieumiejętność uzasadnienia własnego stanowiska, poglądu, decyzji czy wyboru;
- okazuje oburzenie z powodu odmiennych bądź przeciwstawnych przekonań innych osób;
- ujawnia niepodatność na argumenty innych, a także swoistą nieelastyczność w kontekście rewidowania poglądów oraz postępowania;
- wbrew negatywnym skutkom, dowodom nietrafności podjętych decyzji, nieskuteczności realizacji celów i zamierzeń oraz konstruktywnej krytyce, podtrzymuje swoje poglądy, kontynuuje działania zaprzeczające celowości, realności czy doświadczeniu;
- wprost manifestuje, celebrytuje, a także próbuje praktycznie realizować nierealne, bądź skazane na niepowodzenie cele, założenia czy działania⁹.

⁹ Por. M. Karwat, *Racjonalność myślenia i działania w polityce*, [w:] *Racjonalność myślenia, decydowania i działania. (Problemy stare i nowe)*, red. L.W. Zacher, Warszawa 2000, s. 208–212.

Obserwowana różnorodność ludzkich postaw, zachowań czy dynamiki działań wpływa znacząco na aktywność polityczną jednostki, jej cechy psychologiczne przydatne do uczestnictwa w polityce oraz na stratyfikację społeczną. Owa różnorodność implikuje występowanie wielu zróżnicowanych modeli *homo politicus*. Współczesna rzeczywistość kulturowo-cywilizacyjna Europy, wśród wartości politycznych m.in. wykreowała model *homo politicus* jako jedną z najbardziej nośnych. Obserwowane zwiększanie się liczby jednostek stanowiących warstwę polityczną jest wynikiem tego, iż w znaczniejszej mierze interesują się one polityką, są w nią bardziej zaangażowane i poinformowane, a poprzez dążenie do wywierania wpływu i rzeczywiste oddziaływanie uczestniczą w życiu politycznym. Chęć udziału we władzy, a w zasadzie dążenie do niego lub wywieranie wpływu na jej podział, staje się we współczesnej rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej Europy wartością polityczną coraz bardziej pożądaną¹⁰.

Bibliografia

- Dahl R.A., Stinebrickner B., *Współczesna analiza polityczna*, Warszawa 2007.
Leksykon politologii, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1996.
Leksykon politologii, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 2004.
 Lipset S. M., *Homo politicus. Społeczne podstawy polityki*, Warszawa 1995.
 Maslow A. H., *Motywacja i osobowość*, Warszawa 1990.
 Oakeshott M., *O postępowaniu człowieka*, Warszawa 2008.
 Potulski J., *Socjologia polityki*, Gdańsk 2007.
Przywództwo polityczne. Teoria i rzeczywistość, red. L. Rubisz, K. Zuba, Toruń 2005.
Psychologia polityczna, red. K. Skarżyńska, Poznań 1999.
Racjonalność myślenia, decydowania i działania. (Problemy stare i nowe), red. L.W. Zacher, Warszawa 2000.
 Scott J., *Władza*, Warszawa 2006.
Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych, red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2003.
 Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002.

¹⁰ Por. M. Weber, *Racjonalność, władza, odczarowanie*, Poznań 2004, s. 268; J. Scott, *Władza*, Warszawa 2006, s. 13–15; R. A. Dahl, B. Stinebrickner, op. cit., s. 171; M. K. Jennings, *Socjalizacja polityczna*, [w:] *Zachowania polityczne*, t. 1, red. R. J. Dalton, H-D. Klingemann, Warszawa 2010, s. 53–57.

- Weber M., *Racjonalność, władza, odczarowanie*, Poznań 2004.
- Wiatr J., *Socjologia stosunków politycznych*, Warszawa 1977.
- Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Warszawa 2015.
- Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin 2006.
- Wybrane problemy integracji europejskiej*, red. B. Garbacik, Gdańsk 2005.
- Zachowania polityczne*, t. 1, red. R. J. Dalton, H.-D. Klingemann, Warszawa 2010.

Summary

***Homo politicus* as the subject of life culture and civilization**

Homo politicus (the political man) is a political value, which plays a crucial role in the transition of the sphere of values of contemporary Europe. *Homo politicus* is an politically active individual, whose behavior is directed by both egocentric and sociocentric motives and who partakes in many aspects of political life. Pursuit towards the participation in power or exerting an influence on its distribution becomes a politically desired value in contemporary cultural and civilization reality of Europe through the rising number of individuals who demonstrate specific features and attitudes towards politics.

Keywords: homo politicus, political values, political participation, political life, power, Europe